

Anna JURCZAK
*Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN
w Krakowie*

Komunikacja niewerbalna nauczycieli a współczesna edukacja nauczycieli

Abstract: Non-verbal Communication of Teachers vs Contemporary Education of Teachers

This article concerns matters such as hard skills in correlation with soft skills and their role in students' didactic process are also taken into consideration in the article. Education may be compared to various management models, which are prominent in terms of precision and that is why the issues of know — why, know — how and know — whom including the implementation of these aspects to education of both students and teachers are discussed in this paper as well. Another aspect highlighted in this article is the influence of educator's non-verbal communication on the students' attitude towards learning and towards the educator himself.

Key words: nonverbal communication, pupil, teacher, modern education, study, management

Słowa kluczowe: komunikacja niewerbalna, uczeń, nauczyciel, współczesna edukacja, studia, zarządzanie

Musi istnieć jakiś język,
który obywateli się bez słów. [...]
Jeśli nauczę się rozszyfrowywać ten język bez słów,
uda mi się rozszyfrować świat

Paulo Coelho, *Alchemik*

Kwalifikacje, kompetencje oraz doświadczenie stanowią wyznaczniki współczesnego, dobrego nauczyciela. Często, starając się o pracę w charakterze nauczyciela wychowania przedszkolnego czy wczesnej edukacji, spotykamy się z tym, że pracodawcy proszą potencjalnych kandydatów o przedstawienie własnej osoby. Najczęściej interesują ich tzw. t w a r d e u m i e j ę t n o ś c i oraz wcześniejsze doświadczenie. Obecnie mało kto wymaga referencji z poprzednich miejsc pracy. Niewiele osób zwraca jednak uwagę na to, że nie tylko dyplomy oraz liczne kursy stanowią o wartości nauczyciela.

Często podejmuje się w pracach psychologicznych i pedagogicznych tematy dotyczące osobowości, temperamentu, postawy wobec trudności, umiejętności pracy w stresie, multidyscyplinarności, tworzą one bowiem znaczną część kreowanego obrazu osoby. To właśnie umiejętności miękkie w dużym stopniu determinują to, jakim ktoś będzie nauczycielem. W literaturze przedmiotu kompetencje miękkie rozumiane są jako umiejętności osobiste, społeczne, interpersonalne oraz komunikacyjne (Fastnach, 2006, s. 110). Chciałabym się skupić na tych ostatnich oraz przeanalizować ich wpływ na uczniów w wieku przedszkolnym i młodszym wieku szkolnym.

Kwalifikacje a kompetencje

Pojęcia *kwalifikacji* i *kompetencji* są bardzo często mylone, dlatego na samym początku chciałabym wytłumaczyć, w jakim kontekście będę ich używać w tym artykule. Słowo *kwalifikacje* pochodzi z języka łacińskiego i dotyczy oceny danego stanu oraz działania związanego z jego osiągnięciem. Najczęściej określa ono jakość przygotowania człowieka do wykonania pewnej pracy. W myśl tej definicji uważa się, że posiadanie kwalifikacji wskazuje na potencjał danej jednostki (Orczyk, 2009, s. 21). Według A. Szkolak (2013, s. 19) wielokierunkowe kwalifikacje zawodowe świadczą o mistrzostwie zawodowym nauczyciela wczesnej edukacji. Taki nauczyciel to osoba o bogatej osobowości, „otwarty w kontaktach z uczniem, chętny, aby go wysłuchać, zrozumieć, aby mu pomóc, rozpoznać jego potrzeby”.

Pojęcie *kompetencji* początkowo miało charakter formalny. Wyznaczało zakres uprawnień danego człowieka do podejmowania decyzji dotyczącej realizacji określonych zadań. W latach osiemdziesiątych XX w. znaczenie tego pojęcia zaczęło ulegać transformacji. Oznaczało ono już nie tylko posiadanie formalnych uprawnień bądź znajomość procedur, ale wskazywało również na umiejętności konieczne w wypełnianiu określonych zadań (Orczyk, 2009, s. 24). Definicja ta jest aktualna do dzisiaj.

Nauczyciel wychowania przedszkolnego i wczesnej edukacji powinien być osobą, którą darzą zaufaniem zarówno rodzice, jak i uczniowie. To on pełni rolę przewodnika dziecka, kiedy po raz pierwszy przekracza ono próg placówki oświatowej. Powinien mieć wysokie kwalifikacje merytoryczne oraz kompetencje, które będzie można obserwować w trakcie zajęć prowadzonych zgodnie z założeniami metodyki nauczania. Często jednak zdarza się, że obie te predyspozycje nie idą ze sobą w parze.

W literaturze przedmiotu wyróżnia się wiele klasyfikacji kompetencji, które w znacznym stopniu wpływają na to, jak widzą nas inni. Tutaj przedstawię najważniejsze grupy kompetencji. Warto podkreślić, iż wiedza, umiejętności

i postawy odgrywają kluczową rolę oraz wpływają na późniejszą ocenę stosunku dzieci do swojej edukacji.

Zachowanie, sposób prezentowania nowego materiału, wypowiedziane przez nauczyciela polecenia, używane pomoce dydaktyczne to kompetencje behawioralne. Skupiają się one na zachowaniu, często ujawniają również potencjał jednostki oraz jej zasoby. Stają się one podstawą w ocenie kompetencji danej osoby w różnym kontekście sytuacyjnym (Fastnach, 2006, s. 110). Są to czynniki, które determinują nas jako jednostki oraz kreują sposób, w jaki inni nas postrzegają.

Problematyka kompetencji twardych, zwłaszcza w pracy nauczyciela, jest tematem bardzo szerokim. Liczne studia podyplomowe, szkolenia i kursy, odbyte przez kandydata, stanowią dla przyszłego pracodawcy dowód, że dana osoba ma wysokie kwalifikacje do wykonywania określonej pracy. Obecnie uznaje się bardzo często, że posiadanie certyfikatu jest równoznaczne z nabyciem umiejętności, których miał nauczyć kurs. Niestety, coraz częściej nie ma to przełożenia na rzeczywistość. Problem pojawia się, gdy kandydat ma trudności z transformacją wiedzy teoretycznej, którą niewątpliwie ma, na wiedzę praktyczną. Czy możemy w takim razie traktować dyplomy ukończenia studiów lub kursów jako wyznaczniki kompetencji, a nie wiedzy, potencjalnego pracownika? Odpowiedź wydaje się oczywista.

Kompetencje twarde (ujmowane w tym artykule jako kwalifikacje) stanowią jedynie wyznacznik progowych wymagań, jakim powinna odpowiadać osoba ubiegająca się o dane stanowisko (Whiddett, Hollyforde, 2003). W moim mniemaniu po zaakceptowaniu kandydata jego wiedza powinna zostać zweryfikowana podczas rozmowy, a kompetencje sprawdzone w czasie prowadzenia zajęć dla uczniów.

Nauczyciel

Współcześnie szkoła opiera się na błędnym założeniu, w myśl którego jest ona traktowana jedynie jako placówka służąca edukacji. Od wielu lat coraz bardziej odchodzi ona od sprawowania funkcji wychowawczych. Realia te dotyczą zarówno szkoły średniej, gimnazjum, szkoły podstawowej, jak i przedszkola. Obecnie placówka ta nie uczy norm społecznych, a brak stosowania się do nich jest często ignorowany, a nawet tuszowany przez nauczycieli. Przedszkole oraz szkoła, w której brakuje precyzyjnie ustalonych reguł postępowania oraz konsekwencji w ich egzekwowaniu, nie jest dla dzieci miejscem przyjaznym. Nie sprzyja to również nauce i prawidłowemu wychowaniu, ponieważ nauczyciele rezygnują z pełnienia funkcji wychowawczej (Łakomski, 2015, s. 41–42).

Wizja nauczyciela sprzed 20 lat nie pokrywa się z obecną. Metody nauczania, podstawa programowa, warunki edukacji również uległy zmianie. Często

odnosi się wrażenie, że dawniej dużo większy nacisk kładziono na wiedzę merytoryczną, podczas gdy obecnie króluje metodyka nauczania. Wciąż powstające nowe programy nauczania zwracają uwagę na zaciekawienie dziecka danym materiałem, naukę przez zabawę i coraz częściej także podkreślają wagę kształtowania kompetencji uczniów, a nie uczenia ich wiedzy książkowej. Dawniej dzieci musiały sobie zadać dużo więcej trudu, żeby mieć dostęp do informacji. Współczesna kultura cyfryzacji im to ułatwia, ale wraz z nią pojawiły się również zagrożenia. Ważnym elementem edukacji dzieci w tak młodym wieku jest uświadamianie im owych niebezpieczeństw.

Doświadczenia zgromadzone przez nauczycieli, zarówno podczas własnej edukacji, jak i w pracy zawodowej, zajmowana przez nich pozycja społeczna oraz konkretne cechy osobowościowe dają im poczucie bezpieczeństwa oraz pozwalają przyzwyczajać się do stosowania znanych schematów i odgrywania określonych ról (Grochowalska, 2013, s. 37). Zmiany zachodzące w systemie edukacji są równoznaczne z zachwianiem tej stabilnej pozycji. Propozycja transformacji, nie pochodząca bezpośrednio od osób nauczających, może prowokować u nauczycieli: niechęć, brak akceptacji, wycofywanie się, odrzucanie bądź opór. Wynikają one przede wszystkim z ich obawy przed utratą stabilizacji oraz z niepewności co do własnych kompetencji (Grochowalska, 2013, s. 37). I tu pojawia się bardzo istotne pytanie, czy osoba, która nie jest pewna własnych kompetencji, może przekazywać je swoim podopiecznym.

Kultura XX i XXI w. to kultura szybkiego postępu cywilizacyjnego w wielu dziedzinach nauki i sztuki. Ciągłe zwiększający się dostęp do informacji z wielu ośrodków naukowych napędza coraz szybszy rozwój w wielu obszarach, m.in. w gospodarce. Należy postawić sobie pytanie, czy szkoła dostrzega transformacje zachodzące w edukacji, a jeżeli tak, to w jaki sposób reaguje na coraz szybsze zmiany cywilizacyjne oraz postęp kulturowy (Czaja-Chudyba, 2013, s. 7). Transformacja kraju oraz prowadzona w nim polityka społeczna wpływają na wiele aspektów życia, w znacznej mierze również na proces edukacji i kształcenia.

Edukacja a zarządzanie

Przenosząc te wiadomości na grunt wiedzy związanej z zarządzaniem czy to zasobami ludzkimi, czy projektem, należy zwrócić uwagę na trzy kluczowe kompetencje, w które powinien być wyposażony nauczyciel.

Nauczyciel powinien odznaczać się kompetencjami typu *know — why* (Fastnacht, 2006, s. 110). Musi on mieć świadomość własnego potencjału oraz znać obowiązki, które wynikają z jego roli zawodowej, a przede wszystkim identyfikować się z nimi i realizować je w swojej pracy.

Kolejną grupę kompetencji stanowi profesjonalizm w zakresie wiedzy *know — how* (Fastnacht, 2006, s. 110). Umiejętności te związane są z przyjęciem określonych postaw wobec wykonywanej przez siebie pracy. Nauczyciel powinien wyróżniać się wiedzą specjalistyczną (kwalifikacje) i umiejętnościami (kompetencje), dzięki którym będzie mógł wypełniać swoje obowiązki.

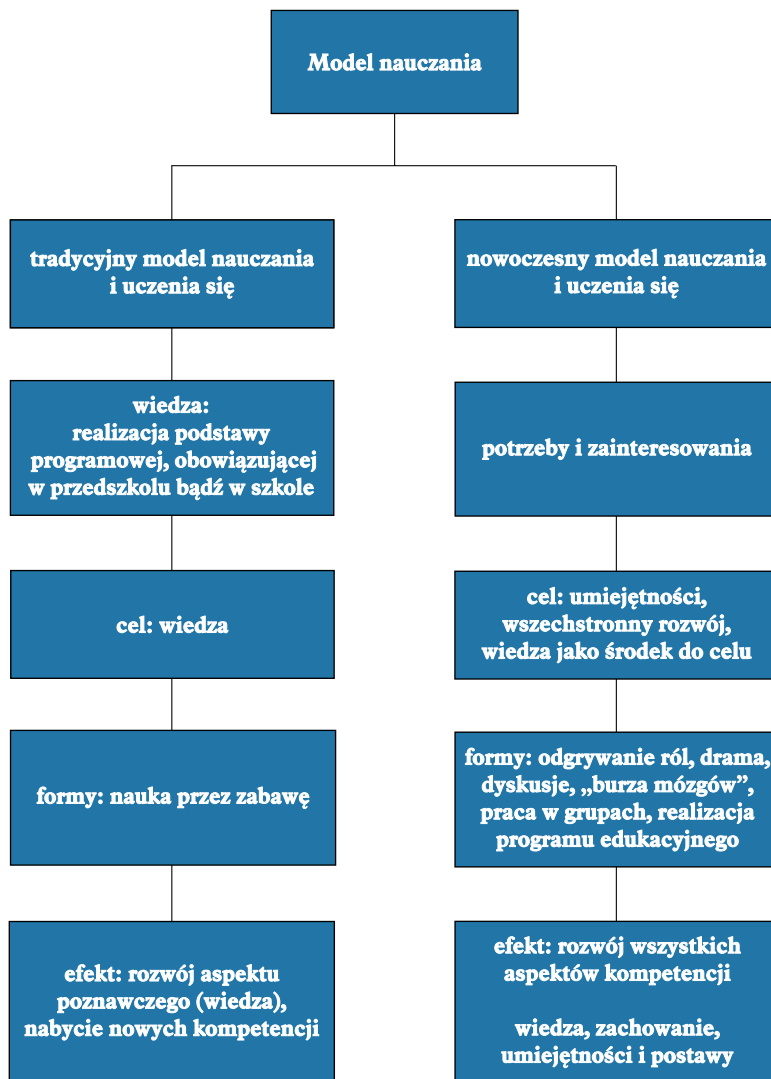
Ostatnią grupę stanowią kompetencje typu *know — whom* (Fastnacht, 2006, s. 110). To w tej grupie znajdują się tak często obecnie wyróżniane kompetencje miękkie, które w znacznym stopniu determinują styl pracy nauczyciela oraz jego podejście do uczniów i ich rodziców.

Tradycyjne metody kształcenia współczesnych nauczycieli mają wiele pozytywnych aspektów, pojawiają się jednak również pewne luki, które trzeba jak najszybciej uzupełnić. Obecnie stosowane metody nauczania na poziomie akademickim są najczęściej oparte na wykładzie, który stanowi komunikację jednokierunkową. Ponadto służą one głównie przekazywaniu informacji, a nie aktywizowaniu czy kreowaniu kompetencji. Nie wpływają one na kształtowanie u dzieci aspektu behawioralnego ani na przyjmowanie postaw, które motywowałyby je do dalszej nauki. Środowisko edukacyjne — nieważne czy jest to szkoła, czy wyższa uczelnia — znacznie częściej skupia się na aspekcie poznawczym, czyli na standardowym nabywaniu wiedzy i gromadzeniu jak największej liczby informacji z nadzieją, że kiedyś ta wiedza nam się przyda i będziemy mogli ją wykorzystać w praktycznym działaniu.

Przenosząc ten model do przedszkola i szkoły, współczesny nauczyciel zdaje sobie sprawę, że nie ma on tu racji bytu ze względu na niedostosowanie do potencjalnych odbiorców, którymi w tym przypadku są dzieci. Pojawia się zasadnicze pytanie, czy nauczanie studentów metodyki pracy z uczniem w sposób teoretyczny ma jakikolwiek sens? W pierwszym etapie kształcenia tak, ponieważ student musi mieć świadomość wiedzy *know — how*. Ważne jednak jest również to, żeby próbował swoje *know — whom* wykorzystać w praktyce i doskonalić się w niej pod nadzorem osoby z większym doświadczeniem, która będzie w stanie udzielić mu wskazówek i wskazać braki. W ten sposób będzie miał okazję do uzupełnienia swoich kwalifikacji o niektóre kompetencje.

Nauczyciel powinien wykorzystać naturalną i wrodzoną potrzebę dzieci do badania oraz eksperymentowania. Uczeń od urodzenia obserwuje otoczenie, manipuluje przedmiotami i odkrywa otaczający go świat. Podejmowane przez niego aktywności są niezbędne i towarzyszą mu w rozwoju fizycznym, umysłowym, emocjonalnym i społecznym (Dąbrowska, 2014, s. 152). Dziecko, nabywając kompetencji podczas zabawy bądź pracy metodą projektów, będzie mogło zaspokoić swoją ciekawość i doskonalić umiejętności, które będą mu w przyszłości niezbędne.

Obraz wychowawcy, jego postępowanie oraz wyznawane przez niego wartości mają duże znaczenie dla wychowanków. Wychowawca powinien być moral-

Ryc. 1. Schemat zestawiający tradycyjny model nauczania i uczenia się z jego nowoczesnym odpowiednikiem. Źródło: Fastnacht, Kubiczek, 2001 (model uzupełniony przez autorkę artykułu)

nym autorytetem i nauczycielem wartości ważnych dla wszystkich, musi też przyjąć odpowiednią postawę, która będzie spójna z przekazywanymi treściami (Ir, Janiszewska, 2015, s. 74).

Przytoczony model (ryc. 1), zaczerpnięty z jednego z podręczników traktujących o pracy z grupą, doskonale podsumowuje moje poglądy na temat nauczania dzieci metodami nieaktywizującymi. Pozwoliłam sobie na uzupełnienie

owego schematu, zwracając szczególną uwagę na środowisko szkolne, a przede wszystkim na rolę uczniów i nauczycieli (Fastnacht, Kubiczek, 2001).

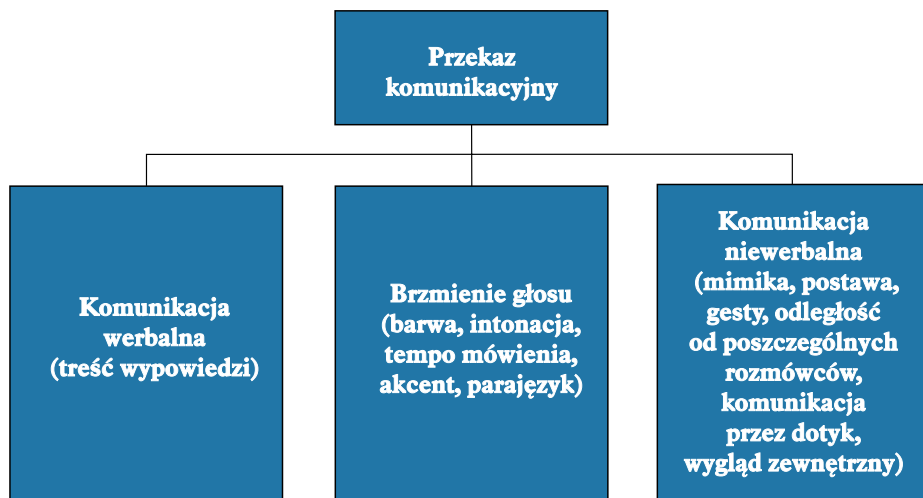
Powyższy schemat porównuje podstawy teoretyczne tradycyjnego modelu nauczania ze schematem ukazującym uczenie i nauczanie w wersji nowoczesnej.

Tradycyjny model nauczania zwraca uwagę na zdobywanie wiedzy oraz realizację podstawy programowej, która obowiązuje w przedszkolu bądź w szkole podstawowej. Na tym samym etapie w nowoczesnym modelu nauczania zwraca się uwagę na potrzeby oraz zainteresowania ucznia, które są w tym aspekcie najważniejsze. Gdy dziecko samo chce się czegoś dowiedzieć, proces kodowania nowych informacji w jego strukturach neuronalnych jest trwalszy, a więc manipulowanie i transformacja wiedzy stają się łatwiejsze. W tradycyjnym modelu celem nadrzędnym jest uzyskanie wiedzy, w jego nowoczesnej wersji zwraca się natomiast uwagę na to, że zdobywanie jej stanowi wyłącznie środek do osiągnięcia założonego celu. Według tej koncepcji zdobyte informacje muszą znaleźć swoje zastosowanie. Jeżeli chodzi o formy nauczania, które występują w obu modelach, można zwrócić uwagę na wielość możliwości ich zastosowania. Reasumując, należy podkreślić, że pierwszy z modeli, tradycyjny, koncentruje się na aspekcie rozwoju poznawczego, a w następnym etapie — na nabywaniu różnorodnych kompetencji. W modelu nowoczesnym kładzie się nacisk na rozwój wszystkich aspektów kompetencji bazujących na wiedzy, która w tym kontekście jest elementem wtórnym. Warto zwrócić szczególną uwagę na to, iż zdobyte informacje są tutaj zdecydowanie trwalsze i stanowią holistyczną całość, a nie elementy, które nie tworzą związków przyczynowo-skutkowych.

Miękkie kompetencje w kształceniu najmłodszych

W licznych publikacjach dotyczących komunikacji werbalnej i niewerbalnej zwraca się szczególną uwagę na jej skuteczność. Liczba badań przeprowadzonych nad tym tematem jest bardzo duża, lecz otrzymane wyniki nie zawsze są spójne.

Powołując się na amerykańskiego profesora psychologii Alberta Mehrabiana, który badał zależności elementów werbalnych i pozawerbalnych w komunikacji, warto zwrócić uwagę na otrzymane przez niego wyniki. Według tego badacza przekaz w komunikacji interpersonalnej składa się z trzech głównych elementów: komunikacji werbalnej, która związana jest z treścią wypowiedzi, oraz dwóch elementów pozawerbalnych: brzmienia głosu (czyli jego barwy, intonacji, tempa mówienia, akcentu i parajązka) i komunikacji niewerbalnej, na którą składają się: mimika, postawa, gesty, odległość od poszczególnych rozmówców, komunikacja przez dotyk oraz wygląd zewnętrzny.

Ryc. 2. Elementy przekazu komunikacyjnego według A. Mehrabiana. Źródło: Wojciechowska, 2013, s. 232

Mehrabian sformułował tezę znaną jako „zasada 7–38–55”. Ukazuje ona procentowy udział poszczególnych składowych aktu komunikacyjnego. Stwierdził on, że w 7% przypadków nauczycieli są to np. wydawane przez nich polecenia, przytaczane opowiadania. Brzmienie głosu stanowi 38%. Warto zwrócić uwagę, że dwa przytoczone elementy należą do komunikacji werbalnej, a ponad połowę udziału, bo aż 55%, stanowi komunikacja niewerbalna (Wojciechowska, 2013, s. 232).

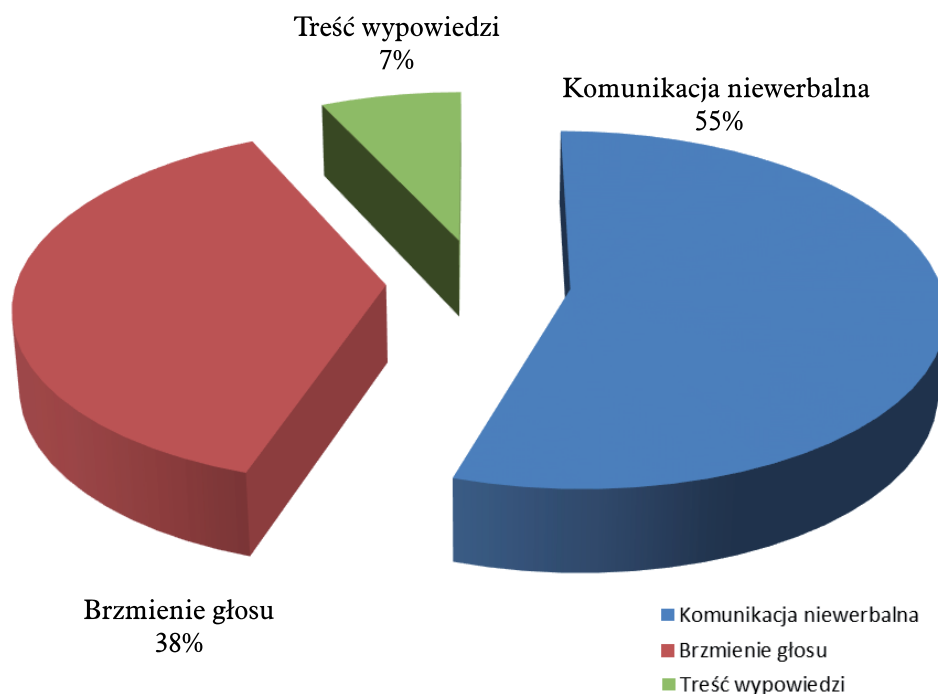
Nauczyciele

W literaturze przedmiotu z zakresu pedagogiki i psychologii, a w szczególności z dziedziny psychologii edukacji, która obecnie przeżywa swój złoty okres, podaje się, że człowiek uczy się przez całe swoje życie (*life long learning*). Założenie to jest trafne i znajduje swoje potwierdzenie w licznie prowadzonych badaniach (Kasprzak, 2013, s. 7).

Człowiek uczy się nie tylko w szkole, w której otrzymuje edukację formalną, ale również w aspekcie uczenia się nieformalnego. Jest to związane z nabywaniem wiedzy, umiejętności oraz kompetencji w wyniku własnej aktywności, w której nie uczestniczą instytucje zajmujące się kształceniem formalnym. Taką tezę jest znana od długiego czasu obecny rozwój nauki, który postępuje zgodnie z paradygmatem rewolucyjnym (w opozycji do zmian ewolucyjnych), wymagają jednak takie postępowanie.

Porównaniem rewolucyjnego i ewolucyjnego rozwoju nauki zajmował się sir Karl Reimund Popper. Skupił się on na filozofii nauki oraz filozofii społeczno-politycznej. Jest uważany za twórcę racjonalizmu krytycznego. Zyskał rozgłos dzięki sformułowaniu zasady falsyfikowalności, którą traktował jako kryterium naukowości (tzw. popperyzm).

Współczesna szkoła nie ma możliwości przekazania uczniowi takiej wiedzy, która mu wystarczy przez całe życie. W związku z tym powinna się ona skupić na zapoznaniu ucznia z ogólnymi prawami, wzbudzić w nim chęć i motywację do samokształcenia oraz wyposażyć go w takie umiejętności, które będą sprzyjać samodzielnemu kontynuowaniu rozwoju. Założenia te znajdują odzwierciedlenie w oficjalnych dokumentach Unii Europejskiej dotyczących edukacji permanentnej. Dokument o nazwie *Europa 2020* wymienia działania edukacyjne, które mają być podjęte w krajach Unii Europejskiej. Dotyczą one głównie kształcenia uczniów za pomocą najlepszych metod oraz wyposażania ich w kompetencje potrzebne europejskiej gospodarce i europejskiemu społeczeństwu w celu utrzymania pozycji konkurencyjnej i innowacyjnej. Tezy te mają popierać i kształtować spójność społeczną („Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej”, 2011).

Ryc. 3. Procentowy udział poszczególnych elementów w procesie komunikacji. Źródło: Wojciechowska, 2013, s. 232

Kształtowanie postaw i rozwój kompetencji nie odbywają się w próżni. Wymagają one sprzyjającego środowiska oraz ludzi, którzy będą wspomagać rozwój dziecka. W ten sposób owe zależności stają się stymulatorem zdobywania wiedzy, a nie inhibitorem. Kluczową rolę odgrywa w tym procesie rodzina, ale również placówki oświatowe, a w nich wykształceni nauczyciele, psychologowie i inni specjaliści.

Rozwój dzieci zależy w dużym stopniu od kompetencji nauczycieli. Należy się zastanowić, czy polski system edukacji i system kształcenia nauczycieli wystarczają, by nie zaprzepaścić przyszłości dzieci. Z licznych badań wynika, że system szkolnictwa w Polsce przyczynia się do kształtowania postaw i kompetencji, zwłaszcza tych, które są pożądane na rynku pracy. Tutaj jednak pojawia się kolejny problem (por. Kasprzak, 2013, s. 8). Oceny tych kryteriów dokonuje się, uwzględniając stan obecny, podczas gdy sektory te ulegają ciągłym zmianom, a mało kto zwraca uwagę na zmieniające się trendy oraz fluktuacje, które mogą w nich występować.

Warto również nadmienić, iż postawa współczesnego człowieka przypomina model dominujący w epoce oświecenia, zgodnie z którym dąży on do wiedzy (Kasprzak, 2013, s. 8). Obecna wizja rozwoju człowieka jest zdecydowanie odmienna ze względu na zróżnicowanie bodźców zewnętrznych oraz politykę społeczną, która uległa znacznej transformacji.

Ten sposób widzenia zmienia się, gdy uświadomimy sobie, ile wiedzy musi uczniowi przekazać nauczyciel. Można tutaj przytoczyć pytanie, które postawił sobie kiedyś jeden z przedstawicieli pragmatyzmu, pedagog John Dewey: „Co jest ważniejsze — dziecko czy wiedza?”

Współczesna edukacja odchodzi od stosowania metod podających, które opierają się na przekazywaniu „gotowej” wiedzy. Obecnie promuje się włączenie nauczania problemowego, które stymuluje aktywność ucznia i uczy go myślenia. Osobą, która ma nauczyć tego ucznia, jest nauczyciel. Kto zaś nauczy nauczyciela?

Komunikacja między nauczycielem a uczniem

Transformacja w edukacji, rosnące wymagania zarówno rodziców, jak i całego społeczeństwa, które dotyczą procesu nauczania-uczenia się, każą coraz częściej zwracać uwagę na funkcję szkoły i rolę nauczyciela. Istnieją dowody tego, że jakość procesu edukacji w dużym stopniu zależy od nauczycieli oraz ich kwalifikacji i kompetencji komunikacyjnych (Strykowski, 2003, s. 28).

Termin *komunikacja* używany jest powszechnie w wielu językach, lecz jego operacjonalizacja nasuwa liczne problemy. Pojęcie to pojawia się coraz częściej w literaturze specjalistycznej z zakresu pedagogiki. Oznacza ono proces porozu-

miewania się, przekazywania myśli oraz wiadomości. Jeśli potraktujemy komunikację w sposób holistyczny, to możemy uznać, iż polega ona na wymianie informacji przez kilka podmiotów oraz interakcję (Pilch i in. (red.), 2006, s. 86).

Komunikacja spełnia wiele funkcji, m.in.: poznawczą, ekspresywną, impresywną, fatyczną, poetycką i metajęzykową (Koć-Seniuch, 1994, s. 107–114). Chciałabym się skupić na funkcji ekspresywnej i impresywnej, uwzględniając zarówno nauczyciela, jak i ucznia.

Świadomość nauczyciela dotycząca funkcji, jakie spełnia język w procesie komunikacji, pomaga mu w pracy z uczniami. Proces lekcyjny, opisywany przez B. Makles, przedstawiany jest w postaci łańcucha komunikacyjnego: wypowiedziom nauczyciela towarzyszą czynności werbalne i niewerbalne uczniów oraz wypowiedzi śród sytuacyjne i czynności niewerbalne. Uważa się, że liczba podstawowych rodzajów komunikacji odpowiada liczbie sytuacji dydaktycznych występujących na lekcji. Nauczyciel jest tutaj inicjatorem, który determinuje czas trwania komunikacji, prowokuje do wypowiedzi, a jego zachowania niewerbalne wskazują kierunek lekcji.

Do podstawowych elementów, które ujmują komunikację jako sytuację edukacyjną, możemy zaliczyć m.in.:

— występowanie dwóch podmiotów komunikujących się: nauczyciela i ucznia;

— komunikację językową; jeżeli ten element nie wystąpi, to nie możemy mówić o sytuacji dydaktycznej;

— nauczyciela jako organizatora procesu komunikacji, który ma oddziaływać na ucznia;

— sytuację dydaktyczną, zawierającą wszystkie czynności, zarówno werbalne, jak i niewerbalne oraz inne (Makles, 1993, s. 63–67).

Treść merytoryczna jest przekazywana uczniowi kanałem werbalnym. Mowa niewerbalna stanowi uzupełnienie komunikatu, pełni jednak bardzo ważną funkcję. Akcentowanie słów, modulacja głosu, emocjonalne odniesienie się do tematu — wszystko to pozwala nauczycielowi na prezentację własnej osobowości i może pobudzać chęć wypowiedziania się u dzieci.

Włączenie niewerbalnych systemów komunikacyjnych wzmacnia wszystkie funkcje języka i ich przejawy w komunikacji edukacyjnej. Ten aspekt często decyduje o tym, czy komunikat nauczyciela będzie zrozumiany przez ucznia (Sikorski, 2010, s. 161).

Dzieci, starając się odnieść do wypowiedzi nauczyciela, stosują różne strategie, które mają im to ułatwić. Zwracają one uwagę na:

— zgodność wyrażanych opinii i sądów z faktami;

— właściwości pozajęzykowe występujące podczas wypowiedzi, np.: tempo mowy, akcent, intonacja, barwa głosu, mimika, wyraz twarzy, gesty, wygląd zewnętrzny (przykład praktycznego wykorzystania kanału niewerbalnego);

- respektowanie wiedzy o uczniach, ich właściwościach osobowościowo-poznawczych i potrzebach;
- sposoby nawiązywania kontaktu (Makles, 1993, s. 69–71).

Oczywiście elementy te nie są zawsze postrzegane przez dzieci świadomie, lecz nadają one komunikacji kontekst sytuacyjny.

Podsumowanie

Komunikacja werbalna i niewerbalna, która występuje w relacji między nauczycielem a uczniem, odgrywa ważną rolę w edukacji dziecka. Często determinuje ona również motywację ucznia do działania lub jej brak. Sposób porozumiewania się nauczyciela z uczniami i stopień trudności używanych przez niego słów powinien być dostosowany do poziomu intelektualnego dziecka. Ponadto aspekt werbalny powinien być spójny z mową niewerbalną. Należy również zwrócić uwagę na to, iż odbiorcy częściej nieświadomie zwracają uwagę na mowę niewerbalną, która stanowi uzupełnienie kanału werbalnego. Determinuje ona w znacznym stopniu odbiór informacji. Należy jednak pamiętać, że adekwatne użycie mowy niewerbalnej wspiera proces komunikacji, nieadekwatność zaś powoduje konflikty. Odbiorca komunikatu nie wie, która jego część jest prawdziwa, a która jest tylko grą.

Każdy z tych dwóch typów komunikacji jest ważny, charakteryzują się jednak one innymi cechami. Komunikacja werbalna w porównaniu z niewerbalną jest bardziej uporządkowana i można ją kontrolować. Komunikacja niewerbalna zdradza nasze nastawienie oraz podejście (Welskop, 2013, s. 168).

Nauczyciel, chcąc przekazać uczniom wiedzę oraz pozwolić im na zdobycie kwalifikacji, które w prosty sposób przerodzą się w kompetencje, musi pamiętać, że posługując się tzw. językiem nieakceptacji, nie będzie miał na ucznia pozytywnego wpływu. Nauczyciel wczesnej edukacji powinien używać mowy niewerbalnej jako swoistej „pomocy”. Powinien też zdawać sobie sprawę, że gesty oraz mimika również zdradzają ucznia. Mogą one stanowić ostrzeżenie przed pojawieniem się sytuacji konfliktowej (Welskop, 2013, s. 172–173).

Reasumując, chciałabym zwrócić uwagę na aspekty, które nie wysuwają się na pierwszy plan. Dla większości nauczycieli stanowią one przysłowiową kropkę nad „i”, lecz tak naprawdę tworzą bazę, bez której dalszy proces dydaktyczny nie będzie efektywny i interesujący dla uczniów.

Bibliografia

- Czaja-Chudyba, I. (2013). *Dylematy i kierunki rozwoju zdolności uczniów w przestrzeni współczesnych zmian cywilizacyjnych*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, 1, nr 2, s. 7–20.
- Dąbrowska, M. (2014). *Zabawa wprowadza dziecko w świat sztuki*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, 2, nr 1, s. 147–153.
- Fastnacht, D. (2006). *Miękkie kompetencje w zarządzaniu*. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania Ochroną Pracy w Katowicach”, 1 (2).
- Fastnacht, D., Kubiczek, B. (2001). *Nie trać czasu! Aktywne metody pracy z grupą*. Cz. I–II. Gliwice: Ośrodek Szkoleniowo-Doradczy Nowator. Centrum Doskonalenia Kadr Oświatowych.
- Grochowalska, M. (2013). *Formalizm praktyki pedagogicznej w kontekście pytań o zmiany w edukacji przedszkolnej*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, 1, nr 1, s. 37–48.
- Ir, E., Janiszewska, M. (2015). *Hierarchia wartości nauczycieli przedszkoli miasta Krakowa*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, 3, nr 2, s. 73–80.
- Kasprzak, R. (2012). *Raport końcowy. Diagnoza barier dla rozwoju postaw sprzyjających kooperacji, komunikacji i kreatywności wśród uczestników procesu kształcenia w ramach edukacji formalnej*. Warszawa: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
- Koć-Seniuch, G. (1994). *O kompetencji komunikacyjnej nauczyciela*. „Ruch Pedagogiczny”, nr 1/2, s. 107–114.
- Konkluzje Rady w sprawie roli kształcenia i szkolenia w realizacji strategii „Europa 2020”*. „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej”, 2011/C 70/01.
- Kupisiewicz, C. (2005). *Podstawy dydaktyki ogólnej*. Wyd. 12. Warszawa: WSiP.
- Łakomski, M. (2015). *Aksjologiczny wymiar integralnego wychowania i profilaktyki w szkole*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, 3, nr 2, s. 41–49.
- Makles, B. (1993). *Komunikacja jako problem badawczy dydaktyki*. W: J. Pólturzycki, E. Wesołowska (red.), *Współczesne kierunki modernizacji dydaktyki. Materiały z ogólnopolskiej konferencji „Tradycje i współczesne kierunki modernizacji dydaktyki” w dniach 20-21 stycznia 1992*. Toruń: UMK, s. 63–67.
- Orczyk, J. (2009). *Wokół pojęć kwalifikacji i kompetencji*. „Zarządzanie Zasobami Ludzkimi”, nr 3–4, s. 19–32.
- Pilch T. i in. (red.) (2006). *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 5: R–St. Warszawa: Wyd. Akademickie „Żak”.
- Sikorski, M. (2010). *Kompetencje komunikacyjne nauczycieli*. „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych”, II.
- Strykowski, W., Strykowska, J., Pielachowski, J. (2003). *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*. Poznań: Wyd. eMPI².
- Szkolak, A. (2013). *Mistrzostwo zawodowe nauczycieli wczesnej edukacji. Istota, treść, uwarunkowania*. Kraków: Wyd. Attyka.
- Sztejnberg, A. (2001). *Podstawy komunikacji społecznej w edukacji*. Wyd. 2. Wrocław: Wyd. Astrum.
- Welskop, W. (2013). *Komunikacja w relacji nauczyciel — uczeń a występowanie sytuacji kryzysowych w szkole*. Gliwice–Katowice: Wydawnictwa i Szkolenia: Opcjon.
- Whiddett, S., Hollyforde, S. (2003). *Modele kompetencyjne w zarządzaniu zasobami ludzkimi*. Przeł. G. Sałuda. Kraków: Oficyna Ekonomiczna.
- Wojciechowska, I. (2013). *Spójność wizerunku w polityce*. „Humanities and Social Sciences”, XVIII, 20 (3), s. 225–237.

